

Inhoud

Inleiding	9
<i>door Marja Pruis</i>	
1. George Orwell, <i>1984</i> (1948)	17
<i>door Jan Postma</i>	
2. Ralph Ellison, <i>Invisible Man</i> (1952)	27
<i>door Xandra Schutte</i>	
3. Jack Kerouac, <i>On the Road</i> (1957)	35
<i>door Joost de Vries</i>	
4. Willem Frederik Hermans, <i>De donkere kamer van Damokles</i> (1958)	43
<i>door Aukje van Roessel</i>	
5. Chinua Achebe, <i>Things Fall Apart</i> (1958)	51
<i>door Xandra Schutte</i>	
6. Günter Grass, <i>Die Blechtrommel</i> (1959)	59
<i>door Irene van der Linde</i>	
7. Doris Lessing, <i>The Golden Notebook</i> (1962)	67
<i>door Marja Pruis</i>	
8. Gerard Reve, <i>Op weg naar het einde</i> (1963)	75
<i>door Aukje van Roessel</i>	

9. Andreas Burnier, *Een tevreden lach* (1965) 85
door Xandra Schutte
10. Kurt Vonnegut, *Slaughterhouse-Five* (1969) 93
door Jaap Tielbeke
11. Jan Wolkers, *Turks fruit* (1969) 101
door Margreet Fogteloo
12. Aleksandr Solzjenitsyn, *De Goelag Archipel* (1973) 109
door Casper Thomas
13. Robert M. Pirsig, *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance* (1974) 117
door Koen Haegens
14. Oriana Fallaci, *Een man* (1979) 125
door Thijs Kleinpaste
15. Milan Kundera, *De ondraaglijke lichtheid van het bestaan* (1984) 133
door Irene van der Linde
16. Bret Easton Ellis, *Less than Zero* (1985) 141
door Hassan Bahara
17. Frans Kellendonk, *Mystiek lichaam* (1986) 149
door Niña Weijers
18. Salman Rushdie, *The Satanic Verses* (1988) 157
door Rutger van der Hoeven

19. Connie Palmen, *I.M.* (1998) 165
door Joost de Vries
20. Michel Houellebecq, *Les Particules élémentaires* (1998) 173
door Casper Thomas
21. Zadie Smith, *White Teeth* (2000) 183
door Jan Postma

Inleiding

door Marja Pruis

Eens in de zoveel tijd laait de discussie fel op: wat moeten middelbare scholieren lezen? ‘Moeten’ ze überhaupt wel iets lezen, betekent een verplichte leeslijst niet dat het lezen van romans voorgoed geassocieerd zal worden met strafwerk? Zouden leraren Nederlands om ieder mogelijk aanwezig sprankje leeslust verder vuur te kunnen inblazen niet beter kunnen aansluiten bij de boeken die door leerlingen zelf als ‘leuk’ worden aangedragen?

Gelukkig hoeft over deze kwestie hier niet het verlossende woord gesproken te worden, al zal natuurlijk ieder weldenkend mens ervan overtuigd zijn dat je juist op de middelbareschoolleeftijd niet genoeg met zogenaamd onneembare vestingen geconfronteerd kunt worden. Wanneer heb je ooit nog die zeeën van tijd om *Oorlog en vrede* te kunnen lezen, of *Max Havelaar*? Op welke leeftijd ben je het meest ontvankelijk voor *Heart of Darkness*, of *Eline Vere*?

‘Als ik op mijn zestiende niet *Een tevreden lach* had gelezen, van Andreas Burnier, was het slecht met me afgelopen’, verklaarde een emeritus hoogleraar genderstudies. Burnier zelf was ervan overtuigd dat er voor alles een tijd was, en zeker voor het lezen van bepaalde romans. Ze schreef dit in een voetnoot in een andere roman van haar, *De huilende libertijn*, en verbond hieraan het dwingende advies om in elk geval vóór je dertiende jaar *De ongelofelijke avonturen van Bram Vingerling* van Leonard Roggeveen te lezen. Het idiote geval wil – maar dit is dan vast geen toeval – dat ook voor Harry Mulisch *De ongelofelijke avonturen van Bram Vingerling* het beslissende boek was. Hij las het toen hij twaalf

was, in 1939. Het boek over de jongen die op de markt een geheim recept ontdekt om zichzelf onzichtbaar te maken, en in die hoedanigheid allerlei avonturen beleeft, zette de jonge Mulisch ertoe aan om de markt af te struinen, op zoek naar zo'n recept. Bij gemis daaraan begon hij allerlei scheikundige proefjes te doen, en besloot hij alchemist te worden. 'Bram Vingerling werkte aan een elixer waarmee hij macht kon uitoefenen, en dat lukte hem', verklaarde hij. 'Ik beschouw mezelf als zijn volwassen opvolger.'

Die sensatie, dat een boek je leven op z'n kop zet, of richtingbepalend kan zijn, hoort misschien wel bij een bepaalde leeftijd, maar toch ook weer niet helemaal. Al was het maar omdat het een sensatie is waarnaar ook de volwassen lezer op zoek blijft: een roman tilt je immers idealiter niet alleen even op uit het eigen bestaan, maar geeft er ook net even een tikje tegen. Of een keiharde knal. Is dat niet het geval, dan ben je een tijdje, precies zo lang als je aan het lezen was, vermaakt geweest. Niets mis mee, maar over dat soort leesboeken gaat het niet in dit boek.

Vorig jaar bracht de redactie van *De Groene Amsterdammer* een boek uit over de twintig boeken die ons denken veranderden. De bundel kwam voort uit de serie essays die het blad in de zomer van 2014 was begonnen, over na 1945 verschenen eigentijdse intellectuele klassiekers die nieuwe debatten hadden uitgelokt, vaste denkbeelden omvergekegeld hadden en nog altijd een ijkpunt van het denken vormden. Leidende vraag toen tijdens de redactievergaderingen om tot een keuze van de boeken te kunnen komen was: van welke auteurs weet iedereen nog steeds met welk groot idee hun naam verbonden is?

Gek genoeg was het niet heel moeilijk om het eens te worden over wat de belangrijkste boeken waren, ook zonder

dat iedereen op dat moment alles zelf helemaal had gelezen. We kwamen uit op een lijst die begon met *Le deuxième sexe* van Simone de Beauvoir, uit 1949, en die via onder meer de sleutelwerken van Foucault, Arendt en Dawkins leidde naar *The White Man's Burden* van William Easterly, uit 2006. Het waren stuk voor stuk boeken die in onze ogen het juiste geluid lieten horen op het juiste moment, en vormend waren voor de tijdgeest.

In de vele enthousiaste reacties die dit boek over twintig belangrijke non-fictiewerken teweegbracht, klonk één roep heel duidelijk: kunnen jullie dit niet ook doen met romans? Hier hadden we meteen oren naar. Misschien is het effect van fictie anders dan van non-fictie, niet zo direct en grootscheeps maatschappelijk te duiden, maar daarmee nog niet minder bepalend voor een cultuur, een mentaliteit, een mensbeeld. Sterker nog: als het op 'echt begrijpen' van de ander aankomt, of het nu gaat om een terrorist, een huisvrouw of een hippie, kun je misschien beter een roman lezen dan een filosofisch traktaat.

Opnieuw werd tijdens de redactievergaderingen gedelibe-reerd over schrijvers en hun boeken. Als scheidslijn in de tijd gold wederom 1945. De vraag was deze keer niet welk boek ons *denken* had veranderd, maar welke roman onze *blik* had veranderd. En dan dus niet slechts onze persoonlijke blik, maar bij voorkeur die van een hele generatie. We wilden het over romans hebben die niet alleen samenvielen met de tijd waarin ze werden geschreven, maar die die tijd mede bepaalden, vooruitliepen op veranderingen, taboes slechten, iets ongewensts maar onvermijdelijks aanraakten.

En zo begonnen we in de zomer van 2015 met de boeken-serie 'Romans die onze blik veranderden'. Wat betekende Andreas Burniers *Een tevreden lach* voor de homo-emancipatie?

In hoeverre is *Turks fruit* van Jan Wolkers de bril geworden waarmee we naar de vrije jaren zestig kijken? Tegelijkertijd: typerend voor literatuur, voor écht goede boeken, is dat ze hun tijd ook altijd enigszins overstijgen. Sommige romans zijn niet alleen de iconen van hun tijd, maar blijven ook telkens nieuwe lezers vinden omdat ze kennelijk een diepere, tijdloze laag aanboren. De vrijheidsdrang die uit *On the Road* spreekt, het nihilisme van *Less than Zero*, de multiculturele clash die Zadie Smith in haar debuut *White Teeth* verbeeldt: ze blijven lezers verleiden, verrassen, veranderen. De tien romans voor onze zomerserie hadden we snel bijeen. Met het oog op deze boekpublicatie gingen we opnieuw met elkaar in discussie, zoals we dat ook voor het vorige boek hadden gedaan. Over de waarde van romans is het moeilijker eens worden dan over intellectuele klassiekers, zo bleek. Hoe je het ook wendt of keert: een roman moet iedere keer opnieuw bewerkstelligen dat een lezer zich aan hem uitlevert. Het rebels romantische *Un uomo* van Oriana Fallaci was begin jaren tachtig het boek dat iedere Hollandse kraker, anarchist, revolutionair, om niet gewoon te zeggen: redacteur van *De Groene Amsterdammer*, met zich meezeulde. Anno 2016 blijkt het voor een verse redacteur van hetzelfde tijdschrift een curieus monument voor een – naar hij hoopt – achterhaald soort machismo. Het neemt niet weg dat we besloten dat het boek niet op de lijst mocht ontbreken, vanwege die toen zo bepalende verheerlijking van rebellie. En kijken we naar Robert M. Pirsigs *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance*. De als *road novel* verpakte filosofische verhandeling over techniek, religie en de zin van het leven vond in Amerika binnen een jaar een half miljoen lezers. Er vond een magische klik met een tijdgeest plaats; het boek verscheen in een periode dat er weezin groeide tegen materieel succes. ‘Niemand

kan ervoor gaan zitten om zo'n boek te schrijven', stelde Pirsig zelf achteraf. Midden jaren zeventig was het bij de betrekkelijk nieuwe studie bedrijfskunde in Rotterdam verplichte literatuur, relativerend tegenwicht als het leek te bieden voor ons westers academisch denken. Ook bij een van de redacteuren van *De Groene* viel het toen hij zelf op wereldreis was in meer dan vruchtbare aarde. Wat een heroïsch boek! Hoe groot was de ergernis toen hij het herlas. Het neemt niet weg dat er telkens weer nieuwe betoverden zijn, en dat de spirituele boodschap van het boek nog steeds staat als een huis. Het is alleen niet meer voor hem.

Omgekeerd is net zo goed mogelijk. In haar voorwoord bij de derde druk van *The Golden Notebook* benadrukt Doris Lessing nog maar eens dat het kan verkeren: een boek dat je op je twintigste verveelt, kan deuren voor je openzetten als je veertig of vijftig bent. 'Je moet geen boek lezen, tenzij het voor jou de juiste tijd ervoor is.'

Van alle 21 romans die hier in de chronologie van verschijnen aan bod komen, kun je zeggen dat ze op de juiste tijd op grote schaal een leespubliek aanspraken. Ze luidden een nieuw tijdperk in, plaveiden het pad voor een nieuwe generatie, doorbraken een taboe. Dit geldt mutatis mutandis voor *On the Road* van Jack Kerouac, *Turks fruit* van Jan Wolkers, *Op weg naar het einde* van Gerard Reve, *The Golden Notebook* van Doris Lessing, *Een tevreden lach* van Andreas Burnier en *Elementaire deeltjes* van Michel Houellebecq.

Sommige romans gaven de politiek onderdrukten uitdrukkelijk een stem, en legden een verrot systeem bloot, zoals *1984* van George Orwell, *De Goelag Archipel* van Aleksandr Solzjenitsyn, *The Satanic Verses* van Salman Rushdie en *De ondraaglijke lichtheid van het bestaan* van Milan Kundera.

White Teeth van Zadie Smith portretteerde de multiculturele samenleving, zoals *Invisible Man* van Ralph Ellison en *Things Fall Apart* van Chinua Achebe de taaie erfenis van de postkoloniale samenleving voelbaar maakten.

In *De donkere kamer van Damokles* van W.F. Hermans, *De blikken trommel* van Günter Grass en *Slaughterhouse-Five* van Kurt Vonnegut werd een nieuwe verhouding gezocht tot de Tweede Wereldoorlog, en korte metten gemaakt met de aloude goed-foutdichotomie.

In zulke uiteenlopende romans als *Less than Zero* van Bret Easton Ellis en *Mystiek lichaam* van Frans Kellendonk werd een onderbuikse wereld gearticuleerd, nihilistisch, ironisch, grotesk.

I.M. van Connie Palmen definieerde opnieuw het genre van de roman, en ze vond in haar uitvinding van de autofictie vele navolgers.

Het fijne van al deze romans is dat er nog zoveel meer over valt te vertellen. Het zijn boeken die al zo lang door zo veel lezers worden omarmd, dat ze in ieder geval *nu* het eeuwige leven lijken te hebben.